

В.В. Города Украины в годы НЭПа. Вказана праця.- С.53-54; 26.Підсумки обліку міської людності УСРР 1931 р. Вказана праця.- С.32-33; 27.Там само. С.34-39; 28.Промышленные заведения Подольи.// Бюллетень Подольского губернского статистического бюро. 1925. №1(28).-Вінниця. 1925. С. VII, 4.; Матеріали до опису округ УСРР. Вінницька округа.//ЦСУ України.-ХарківЛ 926.-С.27-30; Вінниця. Історичний нарис.-Вінниця, 1964. С:211; Білик Д. Більшовицька п'ятилітка змінює лице Вінниці.//Ленінський шлях.-1932.-1 січня.-С.3; 29.ДАВО.-Ф.П-1-Оп.1а.-Спр.23.-Арк.54; 30.Там само; 31.ДАВО.-ФП-1.-Оп.1.-Спр.11.-Арк.9; 32.Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительстваУкраины.(Далі - СУ) -1921 6.-С.47.;№ 8.-С.53.;№32.-С.175; 33.Декрет РНК від 23 травня 1921 р.//СУ.-1921.-№ 49.-С. 253; 34.ДАВО.-Ф.Р-151.-Оп.І.-Спр.3.-Арк.36; 35. ДАВО.-Ф.Р-151.-Оп. 1.-Спр.3.-Арк.21; 36.Стан господарського і культурного життя міста.//Робітнича газета.-1928.-16 вересня.-С.3; 37.Турченко Ф.Г. Вказана п'яця. -С.17, 23; 38.Гринь Д. Вказ. праця.С. 141; 39.Червоний шлях.-1924.- № 7.- С. 173; 40.Підсумки обліку міської людності УСРР 1931 року.- С.Х..

О.М.Галамай

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ВІДОКРЕМЛЕННЯ ЦЕРКВИ ВІД ДЕРЖАВИ У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ НА ПОДІЛЛІ

В історії України ХХ століття мали місце атеїстичні ідеї і норми оцінки релігійного життя, нав'язані більшовицько-радянською системою. Радянська атеїстична держава знищувала не лише релігійні споруди, а й релігійний дух народу, намагаючись стерти в душах людей саму згадку про Бога (або ж підкорити її власним інтересам).

Початок цьому процесу на Україні поклав Декрет "Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви", прийнятий 22 січня 1919 року. Нова радянська держава прагнула відігравати ту роль, яка відводилася раніше церкві, тому з перших її кроків почалась руйнація церкви як суспільного інституту. Особливо боляче це відбувалось на Поділлі.

Як і на всій території радянської України, на Поділлі першим кроком нової влади щодо церкви стало позбавлення її права вести будь-яку діяльність, тобто права юридичної особи. Так, ліквідаційна комісія по відокремленню церкви від держави при Проскурівському повітовому відділі видала наказ такого змісту: "...усім церковним релігійним общинам, організаціям, а також служителям культу всіх віросповідань у місті Проскурові протягом трьох днів, а в Проскурівському повіті протягом двох тижнів, здати в ліквідаційну комісію печатки, штампи та бланки, причому винні у нездачі, а також ті, що продовжуватимуть користуватися даними предметами, будуть притягнуті до суворої кримінальної відповідальності."¹

Відбираючи одні права, радянська влада надавала інші. Зокрема парафіянам надавалося право оренди церковних об'єктів поклоніння для відправлення культів. Однак відтепер місцеві Ради отримали можливість використовувати церкви і для інших цілей - для проведення концертів, зібрань та демонстрацій кінофільмів. Про це зокрема свідчить лист до Вінницького окружного партійного комітету: "Комісія по закриттю церкви в с. Гуменному Вороновицького району з нагоди вчистого відкриття клубу в колишньому церковному приміщенні просить делегувати представника від ОПК..."²

Слід зауважити, що згідно з ст. 39 інструкції від 10 листопада 1920р. у користування віруючим за договором передавались не лише культові споруди, а й церковне майно, яке вважалося власністю Української Соціалістичної Радянської Республіки. Але й цього виявилось замало. Однією із зручних нагод, яку використала радянська влада, щоб позбавити церкву матеріальної бази та багатства, акумульованого століттями, став голод 1921-1923 років.

23 січня 1922р. всім губернським відділам управління був направлений циркуляр НКВС про видачу місцевими виконками обов'язкових постанов "про надання у трьох примірниках особам, у фактичному володінні яких знаходиться храм та інше церковне майно, інвентарного опису майна..."³ Опис мав бути складений таким чином, щоб легко можна було бачити, які предмети мають історико-художнє значення, які матеріальну цінність, з якого металу зроблені, їх розмір, вага, вартість.⁴ А вже 8 березня 1922р.

ВУЦВК була видана постанова про вилучення усіх церковних цінностей для допомоги голодуючим. Одночасно НКВС направив листа, в якому пропонувалося негайно перевірити церковні описи на фактичну наявність предметів. Стосовно цього 12 квітня 1922р. була видана відповідна постанова Подільським губернським виконкомом.

Для виконання цих заходів створювались спеціальні комісії по вилученню церковних цінностей. Про серйозність намірів таких комісій свідчить наказ Ямпільської повітової комісії по вилученню церковних цінностей: "За приховування цінностей та інвентарних книг винні позбавляються волі від 1 до 5 років або піддаються вищій мірі покарання за вироком Ревтрибуналу."⁶

Поряд з конкретними кроками радянської влади щодо церкви була розгорнута широка антирелігійна пропаганда серед населення, якою займались, передусім, партійні органи. Глибока історична релігійність українського народу потребувала добре спланованих форм атеїстичної агітації. Однією з таких форм було влаштування диспутів на теми побуту, шлюбу, сім'ї та моралі, що проводились у сільських колективах.

Питання, що мали виноситись на диспут, попередньо повинні були затверджуватись на закритих засіданнях партійних комітетів.⁷ Та незважаючи на це, антирелігійна пропаганда не завжди досягала потрібного результату: "Влаштовані диспути на початку зборів з антирелігійної пропаганди проходили блідо, але потім почали надходити заяви від самих селян про їх організацію, проведені потім декілька великих зборів у Калинівці, Гуменній та інших пунктах показали, що влаштування диспутів вимагає ретельної попередньої підготовки та наявності відповідних сил. Інакше, як це мало місце у деяких диспутах, невизначений результат змагання сприяє посиленню релігійних почуттів віруючих і не піднімає авторитету наших представників."⁸ Стосовно таких випадків були зроблені й відповідні висновки: роботу по влаштуванню диспутів припинити, антирелігійну пропаганду продовжити, проводячи її обережно за визначеним планом.⁹

Подекуди антирелігійна пропаганда зводилась не лише до проведення диспутів та зібрань, а конкретних насильницьких дій. Так, наприклад, в с. Защитки, голова сільради у відповідь на безрезультативність пропаганди щодо ходінь до "обновленських чудес", викликав загін солдат, які розстрожили хрести та побили батогами віруючих. Сам голова налив гасу у криницю, яка знаходилася в середині каплиці, до якої приходили молитись селяни, і все підпалив.¹⁰

На підставі ст. 5 Декрету "Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви" та ст. 48 Інструкції НКЮ від 10 листопада 1920р. будь-які релігійні паломництва та публічні релігійні церемонії могли здійснюватись лише з дозволу виконкомів місцевих рад. Порушення цих нормативних актів каралося за ст.227 Карного Кодексу - примусовими роботами або штрафом до 300 крб. золотом. Крім того, з священнослужителів бралася розписка, де вони зобов'язувались щоразу одержувати дозвіл у виконкомах на проведення релігійних обрядів поза межами молитовного будинку.

Таке становище набуло гострого характеру на Поділлі під час масового релігійного руху до "обновленських чудес". З протоколу засідання трійки при Вінницькому окружному виконкомі: "... З огляду на розпочату у деяких місцях агітацію по освяченню колодязів та ходінь, у зв'язку з посухою... Райвиконкомам оголосити під розписку всім уповноваженим релігійних общин, священнослужителям про те, що такі ходіння та освячення можуть бути допущені лише з дозволу ОНК з попередженням про відповідальність. Райвиконкомам видачу таких дозволів заборонити."¹¹

Крім загальних антирелігійних заходів, радянська влада обмежувала права самих священнослужителів - вони були позбавлені права голосу. У матеріалах перевиборів до сільрад 1928 р. зазначалось, що всього, позбавлених права голосу по 14 районах Вінницького округу, - 20 000 чоловік, в минулому році - 9 000. Збільшення кількості позбавлених права голосу відбулося за рахунок наступних груп. а)торговців, б)служителів

культу, в)колишніх петлюрівців та ін¹².

Позбавлення права голосу служителя культу потягнуло за собою й інші наслідки: позбавлення права голосу усіх членів його родини та позбавлення роботи. Але "якщо цей громадянин є корисною людиною, яка проявила себе активно у галузі антирелігійної і громадської роботи, то в такому разі необхідно порушити клопотання про поновлення його в правах".¹³ Клопотання подавала спілка безвірників. Крім того, для таких людей передбачалася і матеріальна допомога. Поновлення ж в громадянських правах відбувалося через 2 роки.

Радянська влада не лише обмежувала діяльність церкви та її служителів, а робила все, щоб церковні структури витіснити з народного життя. Відтепер реєстрація документів громадянського стану здійснювалася виключно РАГСами. Обов'язкова постанова №337 Подільського губернського виконкому проголошувала: "Священнослужителям усіх релігійних культів ... категорично забороняється здійснювати обряди хрещення, поховання та шлюбу без подання зацікавленими у цьому громадянами відповідних документів з підвідділів РАГСів".¹⁴ Священикам заборонялося служити в органах громадського стану.¹⁵ Метричні книги вилучалися із церков.¹⁶

Не варто зайвий раз акцентувати увагу на реакції партійних органів стосовно виконання релігійних обрядів своїми колегами. Беззаперечним є той факт, що їх виключали з партії, нерідко це перетворювалось у справжню людську трагедію. Так, робітник депо ст.Жмеринка Василь Жаворонок після вінчання у церкві покінчив життя самогубством.¹⁷ Партколегія у своїй доповіді називає цей випадок "більш характерним"¹⁸, що свідчить про те, що він був непоодиноким.

Важливим аспектом у висвітленні питання політики відокремлення церкви від держави на Поділлі є створення Живої Церкви. Антирелігійна політика радянської держави була спрямована, головним чином, проти найвпливовішої Православної церкви, яку було вирішено розкласти з середини шляхом підтримки так званої прогресивної частини церковників - обновленців. На Поділлі ситуація з обновленцями мала свою специфіку, оскільки 1920-1924 роки були часом зміцнення національної церкви (УАПЦ) та зростання її впливу.¹⁹ Як зауважив митрополит Василь Липківський; "... ДПУ стало зразу вживати на Україні тих заходів до розвалу Церкви, що й на Московщині, перенесено на Україну обновленську Церкву, сподіваючись, що вона буде бити разом і по тихонівщині, і по автокефалії."²⁰

Створення Живої Церкви на Поділлі почалась у 1923 р. згідно з директивою Подільського губернського відділу ДПУ. Про її створення та завдання, а також про роль державних органів у проведенні антицерковної політики свідчить доповідь секретної групи Кам'янецького прикордонного відділу ДПУ: "Робота, виконана секретною групою у справі створення та поглиблення розколу серед духівництва, полягає у наступному: починаючи з кінця 1922 р., коли автокефалія вела посилену боротьбу з екзархістами, секретною групою використовувався антагонізм обох течій з метою натравлювання один на одного для влаштування церковних-скандалів та мордування, що без сумніву відштовхувало масу віруючих. Потім, шляхом утворення групи Живої Церкви, була проведена робота по розколу церкви, чого майже повністю вдалося досягти."²¹

Отже, динаміка більшовицького наступу на церкву на Поділлі, як і на Україні в цілому, простежувалася за будь-якими показниками. Негативним кроком радянської влади було проведення антирелігійної пропаганди. Релігійне життя населення поступово, але невпинно, відокремлювалось від загальносуспільного. Дії влади - позбавлення релігійних організацій прав юридичних осіб, а священиків - громадянських прав, націоналізація церковного майна, орендне використання культових споруд у будь-яких цілях, сприяння розколу церкви - ставили віруючих поза суспільством. Залишалась лише одна свобода - відправлення релігійних культів, яка теж чітко регламентувалася та контролювалася з боку держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

І. Державний архів Вінницької області (далі-ДАВО). - Ф. Р - 925, - Оп.2, - Спр.171, - Арк.54; 2. Там само. - Ф. П-29, - Оп. 1, - Спр.621, - Арк.8; 3. Там само. - Ф. Р-925, - Оп.6, - Спр.27, - Арк. 25; 4. Там само; 5. Там само. - Арк.23; 6. Там само. - Оп.2, - Спр.592, - Арк. 149; 7. Там само. - Ф. П-1, Оп. 1, - Спр.202, - Арк. 12; 8. Там само. - Спр.231, - Арк. 13; 9. Там само. - Арк. 14; 10. Там само. - Ф. Р-925, - Оп.6, - Спр.70, - Арк.29зв.; 11. Там само. - Оп.8, - Спр.8, - Арк. 154; 12. Там само. - Ф. П-29, - Оп. 1, - Спр.385, - Арк.209; 13. Там само. - Спр.621, - Арк. 14; 14. Там само. - Ф.Р-925, - Оп.1, - Спр. 161, - Арк.43; 15. Там само. - Ф. Р 4083. -Оп.1, - Спр.3, - Арк.23; 16. Там само. - Ф. Р 5035. - Оп.1, - Спр.4, - Арк.47; 17. Там само. - Ф. П-29, - Оп.1, - Спр.385, - Арк.183; 18. Там само. 19. Зінченко А.Л. Благовісті національного духу (Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.). - К.; 1993. - С. 85; 20. Там само. - С. 69; 21. ДАВО. - Ф. П-1, - Оп.1, - Спр.58, - Арк. 18.

О.Г.Лойко

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА НА ВІННИЧЧИНІ ЗА ЧАСІВ НЕПУ

Поряд з постійною увагою до розвитку загальноосвітньої школи Радянська влада надавала великого значення і професійній освіті. У зв'язку з переходом до Непу у 1921 р., що передбачав мирне господарське будівництво, виникла потреба у кваліфікованій робочій силі. Це питання передбачалося вирішити шляхом підготовки підлітків та молоді в навчальних закладах професійної освіти.

Спираючись на постулат американського педагога Д.Дьюї, який в той час був досить популярним у радянській країні, що істинними знаннями є лише ті, що дають змогу пристосувати власні цілі і завдання до реальних умов життя, творці освітньої системи України твердили, що лише професійно-технічна освіта і спеціальна вища школа можуть претендувати на істинні знання. До того ж техніка, оволодіння нею, технічний прогрес висувалися як передумови перемоги соціалізму. Пролетаріат як суб'єкт виробничого процесу мав позбутися "атавізмів" буржуазної філософії і буржуазної словесної школи".¹

У червні 1921 р. в УРСР вийшов циркуляр Укрголовпрофосвіти за підписом Я Ряппо про встановлення в системі профосвіти трьох основних типів професійних навчальних закладів: профшколи, технікуму, інституту.²

Всі діти по закінченню семирічної трудової школи повинні були вступати в профшколи, які завершували повну середню освіту. В положенні про професійні школи вказувалося, що метою профшкіл є "підготовка робітників певної кваліфікації окремої галузі виробництва і безпосередніх керівників праці." Термін навчання в профшколі становив два роки. Після навчання випускник був зобов'язаний відпрацювати один рік на виробництві, після чого йому присвоювалася спеціальність "кваліфікований робітник".³

Щодо організації професійної освіти на Вінниччині, то роботу в цьому напрямі довелося починати практично з нуля. Ще влітку 1919 року при Подільському Губвідділі Наросвіти було засновано Відділ Профосвіти у складі 90 чоловік, який було поділено на спеціальні комісії, завданням яких було, по-перше, задовольнити основні галузі місцевої промисловості спеціалістами і кваліфікованими працівниками, по-друге, накреслити шляхи до безпосередньої організації "профосвіти".⁴

Перші кроки у справі організації профшкіл на Вінниччині було зроблено на початку 1920 р., тоді в місті Хмільнику Вінницької округи було засновано агрономічний технікум. У серпні того ж року колишня Вороновицька реміснична школа тієї ж округи була перетворена в профшколу спеціалістів цукрової промисловості. Була створена П'ятничанська профшкола сільськогосподарського машинобудування та Сутиський агрономічний технікум інтенсивних культур.⁵

Для прискорення справи становлення профосвіти Подільська Губпрофосвіта вживає ряд заходів. На початку 1921 р. було видано наказ "Про будівельні роботи для профшкіл на 1921 рік", згідно з яким проводилися роботи по будівництву нових